

MAŁGORZATA BAŃKOWSKA* – KALISZ
MAGDALENA PRZYBYSZ-STAWSKA** – ŁÓDŹ

PRASA KATOLICKA W POLSCE W LATACH 1989-2023. ZARYS PROBLEMATYKI

CATHOLIC PRESS IN POLAND IN 1989–2023, AN OUTLINE OF ISSUES

Abstract

The article is the first in a planned series presenting the results of the author's research on the Catholic press published in Poland after 1989 from a holistic perspective. It presents the current state of research on this type of press, its historical outline, definitions, typology and functions. The study is an introduction to research on the importance of the Catholic press in Poland and a formal and content-based analysis of selected titles. It presents the main research questions and areas, and points out the main problems associated with the study of the Catholic press.

Keywords: denominational press; religious periodicals; Catholic periodicals; Catholic Church

Translated by Marek Robak-Sobolewski

* Małgorzata Bańkowska – dr bibliologii, adiunkt, Instytut Interdyscyplinarnych Badań Historycznych, Uniwersytet Kaliski im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego

e-mail: m.bankowska@uniwersytetkaliski.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-5343-3836>

** Magdalena Przybysz-Stawska – dr hab. bibliologii i informatologii, prof. UŁ, Katedra Informatologii i Bibliologii, Uniwersytet Łódzki

e-mail: magdalena.przybysz-stawska@uni.lodz.pl

<https://orcid.org/0000-0001-5868-6840>

Streszczenie

Artykuł jest pierwszym z planowanego cyklu prezentującego wyniki autorskich badań nad prasą katolicką wydawaną w Polsce po 1989 roku w ujęciu całościowym. Przedstawiono w nim aktualny stan badań nad tym typem prasy, jej zarys historyczny, definicje, typologię i funkcje. Opracowanie jest wstępem do badań nad znaczeniem prasy katolickiej w Polsce oraz analizą formalno-treściową wybranych tytułów. Zaprezentowano w nim naczelną pytania i obszary badawcze oraz wskazano na główne problemy związane z badaniami prasy katolickiej.

Słowa kluczowe: prasa wyznaniowa; pisma religijne; czasopisma katolickie; Kościół katolicki

*Credo ut intelligam,
Intelligo ut credam
(św. Augustyn)*

W *Małym roczniku statystycznym Polski* podano informację, iż w Polsce na koniec 2022 roku na 38 mln 36 tys. mieszkańców do Kościoła rzymskokatolickiego obrządku łacińskiego należało 32 mln 190 tys. wiernych¹. Było to ponad 80% wszystkich Polaków i jednocześnie potencjalnych czytelników prasy katolickiej, adresowanej do różnych grup wiekowych. Tymczasem współczesne periodyki zaliczane do tej kategorii mają praktycznie charakter niszowy, zarówno ze względu na wysokość nakładów poszczególnych tytułów, jak i ich popularność. Celem planowanego cyklu artykułów jest próba odpowiedzi na pytanie, co jest przyczyną takiego stanu rzeczy. Dodatkowym celem badawczym, niejako wspomagającym pierwszy, jest zebranie, uporządkowanie i usystematyzowanie dotychczasowej wiedzy na temat współczesnej prasy katolickiej w Polsce i przedstawienie jej w skondensowanej formie. Szeroki zakres problemowy związany z tą tematyką powoduje, że określono dodatkowe, poszerzone obszary badawcze i postawiono, związane z nimi, następujące pytania: 1) kto w Polsce analizuje wskazaną prasę w kontekście naukowym? 2) jakie kierunki badawcze dominują w opracowaniach na jej temat? 3) czy została wypracowana jedna, ogólnie przyjęta na gruncie polskim definicja tego typu prasy? 4) jakie funkcje i zadania przypisano periodykom zaliczanym do tej kategorii? 5) jakie trudności wiążą się z wypracowaniem spójnej typologii tej kategorii prasy? 6) czy istnieją źródła rejestrujące statystykę pism zaliczanych do tej grupy? 7) kto wydaje gazety i czasopisma katolickie w Polsce? 8) jakie kanały dystrybucji są wykorzystywane przez wydawców tej prasy? 9) z jakimi formami informacji na temat tytułów katolickich mogą spotkać się odbiorcy? 10) jakie gatunki prasowe dominują w periodykach katolickich? 11) jakie treści wypełniają łamy tych pism? 12) czy publikowana aktualnie w naszym kraju

¹ Określenie „wierni Kościoła katolickiego” utożsamiane jest w tym przypadku z terminem „ochrzczeni” (*Mały rocznik statystyczny Polski*, Warszawa 2023, s. 117, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/maly-rocznik-statystyczny-polski-2023,1,25.html>, dostęp: 30.10.2023).

prasa tego typu spełnia przypisywane jej cechy? 13) w jaki sposób realizowane są odpowiadające jej funkcje? Przewidywaną egzemplifikacją prowadzonego wywodu stanie się pogłębiona charakterystyka formalno-treściowa wybranych tytułów, reprezentatywnych dla poszczególnych kategorii (w tym periodyków o zasięgu ogólnopolskim adresowanych do dorosłych odbiorców świeckich, czasopism dedykowanych dzieciom i młodzieży oraz pism diecezjalnych i parafialnych, prasy zakonnej i kleryckiej, a także wydawanej przez ośrodki naukowe i stowarzyszenia katolickie).

Dolną cezurę czasową przyjętą w tytule cyklu określa rok transformacji ustrojowej w Polsce, górną – data wydania ostatniego rocznika statystycznego (2023) oraz 100-lecie jednego z najpopularniejszych tygodników katolickich, „Gościa Niedzielnego”. W toku badań wykorzystano zarówno metody ilościowe, jak i jakościowe, w tym metodę bibliograficzną, analizę zawartości prasy, metodę historyczną oraz analizy i krytyki piśmiennictwa. Wybrano i opracowano następujące klucze kategoryzacyjne: prasa wyznaniowa, pisma religijne, czasopisma katolickie, periodyki parafialne, diecezja, parafia, Kościół katolicki. Do podstawowych źródeł informacji, z których skorzystano, zaliczyć należy materiały Głównego Urzędu Statystycznego i Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego SAC im. ks. Witolda Zdaniewicza, w tym *Annarium Statisticum Ecclesiae in Polonia za lata 2014-2021*² oraz istotne ze statystycznego punktu widzenia publikacje – *Kościół katolicki w Polsce 1991-2011: rocznik statystyczny*³, *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990: rocznik statystyczny*⁴, a także zestawienia bibliograficzne – *Katalog prasy katolickiej w Polsce*⁵ i *Bibliografię katolickich czasopism religijnych w Polsce 1945-1989*⁶. Cennym źródłem okazały się również monografie syntetyzujące zagadnienia katolickich mass mediów w Polsce, w tym: *Media i Kościół: polityka informacyjna Kościoła*⁷, *Media religijne i wyznaniowe w Polsce i na świecie*⁸, *Media katolickie w polskim systemie medialnym*⁹, a także monumentalne opracowanie, jakim jest *Encyklopedia katolicka*¹⁰.

Niniejszy artykuł otwiera zaplanowany cykl rozważań na temat sektora prasy katolickiej w Polsce. Za punkt wyjścia w realizowanym postępowaniu badawczym

² Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego. *Roczniki statystyczne*, <https://www.iskk.pl/badania/roczniki-statystyczne> (dostęp: 20.10.2023).

³ *Kościół katolicki w Polsce 1991-2011: rocznik statystyczny*, Warszawa 2014, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/kosciol-katolicki-w-polsce-1991-2011,12,1.html> (dostęp: 15.11.2023).

⁴ *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990: rocznik statystyczny*, Warszawa 1991, <https://www.iskk.pl/badania/roczniki-statystyczne/207-rocznik-kosciola-1918-1990> (dostęp: 15.11.2023).

⁵ *Katalog prasy katolickiej w Polsce*, oprac. A. Lepa, Łódź 1994.

⁶ *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1945-1989*, oprac. D. Wielgat, Lublin 1996.

⁷ *Media i Kościół: polityka informacyjna Kościoła*, red. M. Przybysz, K. Marcyński, Warszawa 2011.

⁸ *Media religijne i wyznaniowe w Polsce i na świecie*, pod red. J. Sobczaka i J. Skrzypczaka, Poznań 2015.

⁹ D. Guzek, *Media katolickie w polskim systemie medialnym*, Toruń 2016.

¹⁰ *Encyklopedia katolicka*, t. 1-16, Lublin 1973-2012.

przyjęto przedstawienie stanu badań nad prasą katolicką w Polsce w latach 1918-2023 wraz z nakreśleniem rysu historycznego tej grupy pism. Nadto omówiono kwestie terminologiczne, funkcje i zadania pism katolickich oraz kryteria ich podziału, z zaznaczeniem wyraźnych różnic występujących pomiędzy funkcjonującymi definicjami. Jednocześnie wskazano na wynikające z tego, podkreślane przez wielu badaczy, problemy związane z kompleksowym opracowaniem periodyków Kościoła katolickiego. Są one w głównej mierze efektem wyraźnego zróżnicowania i specyfiki tej kategorii prasy.

Podjęte działania badawcze, których pierwsze wyniki przedstawiono poniżej, mają w perspektywie merytorycznej, typologicznej i statystycznej charakter pionierski i tym samym wypełniają lukę w badaniach prasy katolickiej w Polsce.

Stan badań: zarys

Jak wykazała przeprowadzona kwerenda, nie istnieje kompleksowe opracowanie dotyczące polskiej prasy katolickiej. W literaturze przedmiotu dominują artykuły, w których autorzy omawiają pojedyncze tytuły lub grupy periodyków, dobrane według klucza okresu wydawniczego lub zasięgu geograficznego. W katalogu Biblioteki Narodowej zarejestrowano ponad 100 artykułów prezentujących prasę katolicką w Polsce, opublikowanych na ogół w czasopismach o profilu teologicznym, historycznym i prasoznawczym¹¹. Ich całościowy, wyczerpujący przegląd nie jest możliwy nie tylko ze względu na ograniczenia objętościowe artykułu, ale także z uwagi na fakt, iż szczegółowa prezentacja tego zagadnienia nie jest zasadniczym tematem pracy. Dla zobrazowania podejmowanych kierunków badawczych przywołano zatem wybrane pozycje, reprezentatywne dla omawianego przedmiotu. Na temat początków polskiej prasy religijnej pisali m.in. Czesław Lechicki¹² i Ewa Banaś¹³. W 1988 roku ukazała się, ważna z punktu widzenia badań historycznych nad prasą katolicką, praca *Polskie czasopisma religijno-społeczne w XIX wieku: materiały do katalogu*¹⁴. Do grona badaczy tego okresu dołączyły po 2000 roku Renata Bednarz-Grzybek oraz Katarzyna Kabacińska-Łuczak¹⁵.

O wczesnych próbach rejestracji i usystematyzowania zagadnień związanych z prasą Kościoła katolickiego okresu międzywojennego świadczy rozdział poświęcony czasopismom w *Informatorze Kościoła katolickiego w Polsce 1936-1937*,

¹¹ Stan na dzień 20.10.2023.

¹² Cz. Lechicki, *Polskie czasopiśmiennictwo katolickie w latach 1833-1914*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 22 (1983) nr 1, s. 19-42 oraz tenże, *Rzut oka na sto lat polskiego czasopisma katolickiego (1833-1939)*, „Novum” 16 (1975) nr 1/3, s. 76-92.

¹³ E. Banaś, *Dzienniki katolickie w Polsce do 1939 r.*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 25 (1986) nr 1, s. 47-68.

¹⁴ *Polskie czasopisma religijno-społeczne w XIX wieku: materiały do katalogu*, pod red. B. Lesisz, Cz. Drapińskiej, D. Olszewskiego, K. Marciniaka, Warszawa 1988.

¹⁵ R. Bednarz-Grzybek, K. Kabacińska-Łuczak, *Wydawcy i redaktorzy czasopism katolickich dla dzieci i młodzieży w latach 1864-1914*, w: *Oświatowe i edukacyjne aspekty działalności wydawniczej w XIX i początkach XX wieku*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2010, s. 135-152.

zawierający wykaz 204 tytułów wydawanych w końcu lat 30. XX wieku¹⁶. Należy również wymienić, ważną z prasoznawczego punktu widzenia, choć naznaczoną pierwiastkami ideologicznymi, książkę Wiesława Mysłka¹⁷. Z problemem usystematyzowania prasy katolickiej międzywojnia zmierzył się jeszcze w latach 80. XX wieku także Czesław Lechicki¹⁸. Po 1989 roku prasa katolicka okresu dwudziestolecia stała się przedmiotem licznych analiz teologicznych; wzrosło zainteresowanie tytułami wydawanymi przez polskie ośrodki misyjne¹⁹. Jerzy Plis podjął (już w nowej rzeczywistości politycznej) próbę całościowej analizy katolickich mediów wydawanych po 1918 roku²⁰. Miejscem zaś i znaczeniem prasy katolickiej tego okresu w Magisterium Kościoła zajęli się m.in. Przemysław Sołyga²¹ oraz Zygmunt Zieliński²². O wyraźnym zainteresowaniu badaczy prasą katolicką II Rzeczypospolitej świadczą liczne reminiscencje na tematy związane z czasopismami katolickimi w opracowaniach prezentujących prasę na tle układów politycznych w latach 1918-1939. W tej ostatniej grupie wymienić należy pracę Tomasza Mielczarka *Prasa w systemie politycznym Drugiej Rzeczypospolitej (1918-1939)*²³. Dla dopełnienia całości obrazu badań prowadzonych nad międzywojenną prasą katolicką warto wspomnieć o publikacjach dotyczących pism religijnych o zasięgu regionalnym, np. tych wydawanych we Lwowie²⁴, w województwie śląskim²⁵ czy w Krakowie²⁶. Interesujący wątek odnoszący się do tej kategorii prasy w kształtowaniu niepodległego państwa opisali Dariusz Raś i Marta Woźniak²⁷. W związku z tym okresem odnotować można również publikacje poświęcone wybranym

¹⁶ *Informator Kościoła katolickiego w Polsce 1936-1937*, Warszawa [1937], s. 491-498, <https://polona.pl/preview/d61e8316-a5bf-483c-b50d-ada1ab43c37d> (dostęp: 15.11.2023).

¹⁷ W. Mysłek, *Kościół katolicki w Polsce w latach 1918-1939: zarys historyczny*, Warszawa 1966.

¹⁸ Cz. Lechicki, *Prasa katolicka Drugiej Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 23 (1984) nr 2, s. 45-69.

¹⁹ A. Kaleta *Polskie katolickie czasopiśmiennictwo misyjne w II Rzeczypospolitej*, Kalisz 2001.

²⁰ J. Plis, *Kościół katolicki w Polsce a prasa, radio i film: 1918-1939*, Lublin 2001.

²¹ P. Sołyga, *Prasa jako czynnik kształtujący doktrynę medialną XIX i XX wieku*, „Res Gestae”, 3 (2016) s. 170-193; tenże, *Prasa katolicka w Polsce międzywojennej i jej rewerencje w nauczaniu Kościoła*, „Nasza Przyszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, 137 (2022) s. 177-196.

²² Z. Zieliński, *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918-1944*, Lublin 1981.

²³ T. Mielczarek, *Prasa w systemie politycznym Drugiej Rzeczypospolitej (1918-1939)*, Sosnowiec 2009, s. 46-50.

²⁴ M. Glogier, *Międzywojenne periodyki kościelne metropolii lwowskiej: przegląd typologiczno-statystyczny*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace Bibliotekoznawcze”, 7 (1993) nr 155, s. 117-126.

²⁵ B. Warząchowska, *Książka, prasa i biblioteka w działalności Kościoła katolickiego w województwie śląskim (1922-1939)*, Katowice 2012.

²⁶ Cz. Brzoza, *Krakowska prasa katolicka w okresie międzywojennym*, Kraków 1990.

²⁷ D. Raś, M. Woźniak, *Inspiracje krakowskiej prasy katolickiej w dobie odzyskiwania niepodległości w początkach II Rzeczypospolitej*, „Studia Środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne”, 28 (2019) s. 77-95.

periodykom katolickim, jak choćby „Rocznikom Katolickim”²⁸, „Miesięcznikowi Katechetycznemu i Wychowawczemu”²⁹, „Niedzieli”³⁰ czy pelplińskiemu „Pielgrzymowi”³¹.

Na tle opracowań prasy katolickiej okresu międzywojennego skromnie prezentuje się literatura dotycząca czasopism katolickich wydawanych w okresie PRL. Sytuacja polityczna po 1945 roku i wytyczne związane z organizacją rynku prasy, w tym periodyków katolickich, nie stanowiły przedmiotu dociekań zbyt wielu badaczy. Miejscem prasy katolickiej na rynku medialnym w pierwszych latach PRL i polityką ówczesnych władz wobec tej grupy pism zajęli się w swoich monografiach Janusz Stefaniak³², a także Mirosław Biełaszk³³. Cenne informacje dotyczące produkcji prasowej nurtu katolickiego przed 1989 rokiem przynosi także katalog wystawy prasy katolickiej zorganizowanej w pierwszej połowie lat 80. XX wieku w katedrze św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty w Lublinie, autorstwa Alojzego L. Gzelli³⁴. W katalogu tym znalazły się informacje o 77 czasopismach, jednak nie jest to wykaz kompletny. Warto zaznaczyć, że wątki dotyczące prasy katolickiej i sytuacji Kościoła po 1945 roku pojawiają się również w ogólnych opracowaniach opisujących środki masowego przekazu w czasach reżimu komunistycznego. Wartościowe opracowanie Józefa Lubińskiego³⁵, który scharakteryzował zasady i cele polityki PZPR w perspektywie funkcjonowania mediów, mimo że nieco archaiczne z uwagi na datę wydania, jest nadal często przywoływane. Zasadnicza wartość analizy historycznej J. Lubińskiego tkwi w opisanych mechanizmach represji w odniesieniu do środków masowego przekazu, w tym także wobec prasy katolickiej. Innym przykładem jest monografia Tomasza Gobana-Klasa *Niepokorna orkiestra medialna. Dyrygenci i wykonawcy polityki informacyjnej w Polsce po 1944 roku*, zawierająca interesujące motywy dotyczące zagadnień walki partyjnej i medialnej z Kościołem w Polsce w okresie komunizmu³⁶.

Jak dotąd nie została całościowo opracowana prasa katolicka wydawana po 1989 roku. Przypuszczalnie za ten stan rzeczy odpowiada nie tylko szeroki zakres problematyki mediów katolickich, ale również brak pełnego opracowania bibliogra-

²⁸ D. Kokociński *Nikodema Cieszyńskiego „Roczniki Katolickie” w latach 1923-1939: analiza zawartości*, Poznań 2009.

²⁹ R. Niparko, „*Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy*” 1911-1939, Poznań 2000.

³⁰ A. Bajor, Z. Żmigrodzki, *Tygodnik katolicki „Niedziela” 1926-1939*, Częstochowa 2002.

³¹ A. Romanow, „*Pielgrzym*” pelpliński w latach 1869-1920, Gdańsk 2007.

³² J. Stefaniak, *Polityka władz państwowych wobec prasy katolickiej w latach 1945-1953*, Lublin 1998.

³³ M. Biełaszk, *Rola prasy w kształtowaniu się środowisk katolickich w latach 1945-1948: casus „Tygodnika Powszechnego”, „Tygodnika Warszawskiego” i „Dziś i Jutro”*, w: *Aparat represji wobec inteligencji w latach 1945-1956*, pod red. R. Habielskiego i D. Rafalskiej, Warszawa 2010, s. 155-181.

³⁴ A.L. Gzella, *Współczesna prasa katolicka w Polsce: katalog wystawy*, Lublin 1984.

³⁵ J. Lubiński, *Najważniejsze zasady i cele polityki PZPR w dziedzinie komunikowania w latach 1948-1971*, „*Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*”, 30 (1991) nr 2, s. 119-140.

³⁶ T. Goban-Klas, *Niepokorna orkiestra medialna: dyrygenci i wykonawcy polityki informacyjnej w Polsce po 1944 roku*, Warszawa, 2004, s. 170-174 i 215-217.

ficznego rejestrującego produkcję prasową Kościoła katolickiego tego okresu. Jak wykazała kwerenda, dostępne zestawienia bibliograficzne obejmują głównie lata 1945-2000. Wymienić tu należy, obok wskazanych wcześniej prac Danuty Wielgat i bp. Andrzeja Lepy, przygotowany przez ks. prof. Andrzeja Dziubę, kierownika Sekretariatu Prymasa Polski, *Informator adresowy Kościoła katolickiego w Polsce*, zawierający obok danych na temat Kurii Rzymskiej i instytucji centralnych oraz terenowych Kościoła w Polsce, również informację o 136 czasopismach katolickich³⁷. Trzy lata później ukazało się kolejne jego wydanie³⁸, w którym uwzględniono zmiany administracyjne przeprowadzone na mocy bulli Jana Pawła II *Totus Tuus Poloniae Populus*, z dnia 25 marca 1992 roku. W *Informatorze* autor odnotował dane o 200 czasopismach katolickich ukazujących się w Polsce i (co warto podkreślić) o 36 wydawanych poza granicami kraju w języku polskim³⁹. Do ważnych zestawień bibliograficznych dotyczących interesującej nas prasy w okresie po 1989 roku należy też *Bibliografia produkcji wydawniczej zakonów w Polsce: 1996-2000*, tom 1: część 1-4⁴⁰.

Do nielicznych prób obszerniejszego ujęcia tematu prasy katolickiej wydawanej po transformacji ustrojowej w Polsce należą m.in. prace Damiana Guzka⁴¹, Jana Kani i Zdzisława Kroplewskiego⁴², Elżbiety Kossewskiej i Janusza Adamowskiego⁴³, Witolda Zdaniewicza⁴⁴ oraz opracowanie Jacka Sobczaka i Jędrzeja Skrzypczaka⁴⁵. Prasa katolicka jest w nich zazwyczaj omawiana jako część współczesnego systemu medialnego bądź w szerszej, wykraczającej poza Polskę, perspektywie kulturowej.

Na szczególną uwagę zasługują publikacje, w których omawiana grupa pism przedstawiana jest w kontekście nauczania Kościoła katolickiego. Należą do nich m.in. teksty w opracowaniu Jerzego Górala i Karola Klauzy⁴⁶ oraz Alojzego

³⁷ *Informator katolicki* 89/90, [oprac.] ks. Andrzej F. Dziuba, Warszawa 1990.

³⁸ *Kościół katolicki w Polsce: informator: aktualne adresy i telefony z uwzględnieniem nowego podziału diecezji*, oprac. A.F. Dziuba, Warszawa 1993.

³⁹ A.F. Dziuba, *Kościół katolicki w Polsce: informator* 1995, Warszawa 1995. Kolejne jego edycje ukazały się w 1995 i 1997 roku.

⁴⁰ R. Żmuda, *Bibliografia produkcji wydawniczej zakonów w Polsce: 1996-2000*, tom 1: część 1-4, Warszawa 2000-2002.

⁴¹ D. Guzek: *Struktura mediów katolickich jako element systemu medialnego w Polsce po 1989 roku*, Katowice 2014 [mps w Bibliotece Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach]; tenże, *Media katolickie w polskim systemie medialnym*, Toruń 2016.

⁴² *Media religijne i wyznaniowe w polskim systemie medialnym*, pod red. J. Kani, Z. Kroplewskiego, Szczecin 2013.

⁴³ *Media wyznaniowe w Polsce 1989-2004*, pod red. E. Kossewskiej i J. Adamowskiego, Warszawa 2004.

⁴⁴ *Religia a mass media: znaczenie środków społecznego przekazu w kulturze religijnej Polski: materiały z konferencji zorganizowanej przez Wydział Kościelnych Nauk Historycznych i Społecznych ATK przy współudziale Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego SAC i Sekcji Socjologii Religii PTS w Ołtarzewie w dniach 15-16 grudnia 1995*, pod red. W. Zdaniewicza, Ząbki 1997.

⁴⁵ *Media religijne i wyznaniowe w Polsce i na świecie*, pod red. J. Sobczaka i J. Skrzypczaka, Poznań 2015.

⁴⁶ *Kościół o środkach komunikowania myśli*, oprac. J. Góral, K. Klauza, Częstochowa 1997, s. 332-365.

Orszulika⁴⁷. Czwarta władza w okresie transformacji była również przedmiotem zainteresowania hierarchów Kościoła katolickiego, w tym bp. Andrzeja Lepy⁴⁸, bp. Jana Chrapka⁴⁹ i bp. Zygmunta Pawłowicza⁵⁰. Przełom wieków sprzyjał także podsumowaniom i próbom umiejscowienia pism religijnych wydawanych przez Stowarzyszenie PAX w nowej rzeczywistości społeczno-politycznej. Działania te dotyczyły m.in. „Tygodnika Powszechnego”, opisanego przez Władysława M. Kolasę⁵¹.

Mimo utrzymującego się zainteresowania prasą katolicką w różnych jej aspektach i kontekstach, terenem najmniej rozpoznanym pozostały periodyki wydawane przez kurie diecezjalne i parafie. Tylko nieliczne tytuły z tej grupy doczekały się analiz. Spośród autorów interesujących się wskazaną problematyką warto przywołać Wojciecha Guzewicza⁵² i wspomnianego wyżej Władysława M. Kolasę⁵³. O prasie parafialnej pisał Stanisław Michalczyk⁵⁴, zaś próbę całościowego ujęcia tematu i systematyki tej grupy pism podjął Marian Gierula⁵⁵. Częściowo opracowana została prasa wydawana na terenie archidiecezji katowickiej⁵⁶, poznańskiej⁵⁷, wrocławskiej⁵⁸ oraz pisma z terenów diecezji: bydgoskiej⁵⁹, kaliskiej⁶⁰ i zielonogórsko-

⁴⁷ A. Orszulik, *Znaczenie prasy w życiu Kościoła i stan prasy katolickiej w Polsce*, „Pismo Okólne – Biuletyn Prasowy Episkopatu Polski”, (1988) nr 24, s. 18-31.

⁴⁸ A. Lepa, *Prasa katolicka w Polsce – szanse i zagrożenia*, w: *Pięciolecie transformacji mediów*, pod red. A. Słomkowskiej, Warszawa 1995, s. 171-180.

⁴⁹ J. Chrapek, *Zadania Kościoła w Polsce wobec transformacji mediów*, w: *Transformacja mediów (1989-1995)*, red. A. Słomkowska, t. 26, Warszawa 1996, s. 74-78.

⁵⁰ Z. Pawłowicz, *Kościół i Państwo w PRL (1944-1989)*, Gdańsk 2004.

⁵¹ W.M. Kolasę, „Tygodnik Powszechny” w nowej rzeczywistości (1989-1999), w: *Kraków – Lwów, książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 5, pod red. J. Jarowieckiego, Kraków 2001, s. 689-707.

⁵² W. Guzewicz, *Prasa diecezjalna w Polsce północno-wschodniej jako źródło wiedzy o społecznej nauce Kościoła (1989-2009)*, Elk 2012.

⁵³ W.M. Kolasę, *O krakowskiej prasie katolickiej u schyłku XX wieku*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis, Studia Ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia”, 4 (2006) s. 105-120.

⁵⁴ S. Michalczyk, *Media lokalne w systemie komunikowania: współczesne tendencje i uwarunkowania rozwojowe*, Katowice 2000.

⁵⁵ M. Gierula, *Prasa parafialna jako typ prasy lokalnej*, w: *Media wyznaniowe w Polsce 1989-2004*, red. E. Kossewska, J. Adamowski, Warszawa, 2004, s. 133-141.

⁵⁶ B. Warząchowska, *Współczesna prasa parafialna Archidiecezji Katowickiej*, w: *Książka, biblioteka, informacja: między podziałami a wspólnotą 4*, pod red. J. Dzieniakowskiej i M. Olczak-Kardas, Kielce 2015, s. 299-315.

⁵⁷ A. Płachetka, *Prasa parafialna w Archidiecezji Poznańskiej w latach 1992-2002*, „Przegląd Politologiczny”, 9 (2004) nr 2, s. 115-126.

⁵⁸ M. Popławski, *Wrocławska prasa osiedlowa, parafialna i uczelniana jako odpowiedź na potrzeby społeczności sublokalnych*, „Annales Silasiae”, 30 (2000) s. 99-125.

⁵⁹ D.B. Rudnicki, *Prasa parafialna w Bydgoszczy (1989-1998)*, „Kronika Bydgoska”, t. spec. (1999) s. 129-146.

⁶⁰ M. Zdrowicka-Wawrzyniak, *Prasa katolicka diecezji kaliskiej*, „Rocznik Kaliski”, 31 (2005) s. 215-224.

-gorzowskiej⁶¹. Niemniej jednak prasa ukazująca się na terenach poszczególnych diecezji, zwłaszcza prasa parafialna, jest obszarem wymagającym dalszych badań, jako że została ona dotychczas rozpoznana jedynie fragmentarycznie⁶². Wydaje się, że podstawową barierę w tym względzie stanowi fakt, iż znajduje się ona niemal całkowicie poza kontrolą bibliograficzną i statystyczną. Ten typ prasy nie jest rejestrowany ani na poziomie diecezji, ani przez państwowe ośrodki zajmujące się badaniami statystycznymi. Także powołane do tego celu kościelne agendy (np. Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego) nie udostępniają kompletu badań na ten temat, co skutkuje wyraźną luką statystyczną w tym zakresie. Stan ten utrzymuje się mimo świadomości środowisk kościelnych w kwestiach znaczenia prasy dla celów duszpasterskich i ewangelizacyjnych. O ich aktualnym znaczeniu dla misji ewangelizacyjnej Kościoła świadczy zorganizowany w maju 2019 roku w Chełmie Kongres Redakcji Pism Parafialnych i Wydawanych przez Parafie.

Przedstawiony zarys stanu badań nad prasą katolicką w Polsce ukazuje, że wzrost analiz naukowych dotyczących periodyków wydawanych po 1989 roku zaznaczył się wyraźniej w połowie lat 90. XX wieku, w czasie największego ich rozkwitu. Kolejne lata przyniosły zmienne zainteresowanie tą grupą pism, z okresowymi wzrostami, przypadającymi na pierwsze lata XXI wieku i drugą jego dekadę. Pisma omawianego typu prezentowane są z reguły jako ważna część rynku medialnego i narzędzie promowania wartości chrześcijańskich. Ujęcie to odpowiada zarówno definicji tej prasy, jak i przypisanym jej funkcjom, co szerzej opisano dalej. Zaznacza się również wyraźna tendencja do rozgraniczania dwóch pojęć – prasa wyznaniowa i prasa religijna. Różnice znaczeniowe pomiędzy terminami stosowanymi w odniesieniu do omawianej prasy omówiono dokładniej w dalszej części artykułu.

Rys historyczny prasy katolickiej na świecie

Do pierwszych wskazań Kościoła katolickiego na temat prasy katolickiej należą wypowiedzi papieża Grzegorza XVI. W 1832 roku ogłosił on encyklikę *Mirari vos*, w której potępił poglądy założyciela czasopisma „L’Avenir”, Hugues-Félicité-Roberta de Lamennais oraz skrytykował głoszone przez niego idee katolicyzmu liberalnego⁶³. W 1861 roku wydano pierwszy numer periodyku katolickiego, „L’Osservatore Romano”. Do podstawowych zadań tego oficjalnego

⁶¹ K. Wasilewski, *Prasa parafialna w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej: rekonesans badawczy*, „Zielonogórskie Studia Bibliotekoznawcze”, 7 (2015) s. 141-152.

⁶² Warto już w tym miejscu podkreślić, że pisma parafialne w latach 90. XX wieku służyły przede wszystkim przekazywaniu wiadomości o porządku Mszy św., o sprawach związanych z budowanymi kościołami czy o obchodach świąt religijnych i życiu wspólnoty parafialnej (rekolekcje, pielgrzymki). Rozwój internetu, jego upowszechnienie jako źródła informacji spowodował naturalne najpierw zawieszenie większości tytułów, a później ich likwidację. Informacje uzyskane w toku wywiadu z ks. Józefem Jańcem, redaktorem informatora diecezjalnego Archidiecezji Łódzkiej. Wywiad przeprowadzono w dniu 21 sierpnia 2023 roku.

⁶³ *Mirari vos – O liberalizmie: encyklika Ojca św. Grzegorza XVI: 15 VIII 1832 r.*, tłum. F. Rost-koński, Warszawa 2003, <https://polona.pl/item-view/c4d568d2=0310-446-c-638b2-7a7a30ef6fd?page=NaN> (dostęp: 15.11.2023).

pisma watykańskiego zaliczono m.in. przekazywanie do publicznej wiadomości informacji z życia Kościoła, upowszechnianie nauki katolickiej, pouczanie o powinnościach wobec ojczyzny, a także umacnianie autorytetu papieństwa. W 1909 roku zaczęto wydawać „Acta Apostolicae Sedis”, drugie oficjalne czasopismo Stolicy Apostolskiej. Zawierało ono m.in. dokumenty papieskie, wypowiedzi urzędowe Kurii Rzymskiej, a także informacje o działalności Watykanu.

W latach 20. ubiegłego wieku głos w sprawie prasy o treściach religijnych zabrał Pius XI, który w encyklice *Rerum omnium perturbationem* (1923) podkreślił jej znaczenie jako narzędzia propagowania wiary katolickiej oraz wskazał na moralne i kulturalne zadania dziennikarzy i pisarzy:

Co powinni czynić, święty Doktor [Franciszek Salezy – przyp. aut.] wyraźnie napomina swoim przykładem: mianowicie, aby pilnie zgłębiali naukę katolicką i ćwiczyli się w umiejętnościach, a nie w sile; nie wolno im zniekształcać prawd, ani pod pretekstem uniknięcia obrazy swoich przeciwników minimalizować je lub ukrywać; dążą do samej formy i piękna mowy, w ten sposób wyróżniając i ozdabiając myśli światłem słów, aby czytelnicy mogli być zachwyceni prawdą; (...) niech wiedzą, jak odeprzeć błędy i przeciwstawić się bezbożności złych ludzi (...)⁶⁴.

W tym okresie zaczęły rodzić się pierwsze formacje integrujące laikat (Akcja Katolicka)⁶⁵. Powstawały także liczne organizacje zrzeszające dziennikarzy oraz instytucje prasowe Kościoła katolickiego. I tak np. w 1926 roku powstało Fédération Internationale des Journalistes, a w 1936 roku International Catholic Union of the Press (UCIP). W okresie poprzedzającym wybuch II wojny światowej Kościół katolicki stawał się coraz bardziej otwarty na wykorzystanie jednego z najważniejszych wówczas środków masowego przekazu, jakim była prasa. Służyła ona zarówno krzewieniu wiary, jak i przekazywaniu wiedzy na temat życia Kościoła. Mimo licznych działań mających na celu wzmocnienie znaczenia prasy katolickiej w działalności duszpasterskiej i w życiu społecznym, przed 1939 rokiem, poza wskazaniem Piusa XI, nie pojawił się żaden oficjalny dokument, który regulowałby politykę wydawniczą organizacji kościelnych i określał wytyczne redagowania prasy religijnej. W sposób oczywisty utrudniało to jej standaryzację i wpływało na zróżnicowanie poziomu i charakteru periodyków katolickich. W poszczególnych krajach ich funkcje były różnie rozumiane⁶⁶. Dopiero postanowienia Soboru Watykańskiego II przyniosły konkretne wskazówki dotyczące wspierania i rozwoju prasy religijnej (*Inter mirifica* – *Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli*, 1963). Biskupi synodalni wskazali na konieczność zaangażowania księży

⁶⁴ *Rerum Omnium Perturbationem: Litterae Encyclicae: Pius PP XI: 1923-01-26*, https://www.documentacatholicaomnia.eu/01p/1923-01-26_SS_Pius_XI_Encyclica_Rerum_Omnium_Perturbationem_LT.pdf (dostęp: 15.11.2023). Cytat: tłum. własne, aut.

⁶⁵ Akcję Katolicką powołał do życia Pius XI w 1928 roku. Koncepcję ruchu zrzeszającego laikat (ruch apostołstwa świeckich) przedstawił on w encyklikach *Ubi arcano* (1922) oraz *Divini Redemptoris* (1937).

⁶⁶ *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 679.

i laikatu w tworzenie prasy na wysokim poziomie merytorycznym i formalnym⁶⁷. Zgodnie z zawartymi w tym dokumencie zaleceniami zainicjowano (od 1967 roku) organizację Światowego Dnia Środków Masowego Przekazu. O ważności *Dekretu* świadczy fakt, iż był on drugim w kolejności dokumentem uchwalonym przez Sobór⁶⁸. W przedmowie wskazano na rolę prasy w działaniach społecznych i ewangelizacyjnych Kościoła:

Zjednoczenie i postęp we współżyciu ludzkim są najważniejszym założeniem i celem społecznego przekazu i środków przez niego stosowanych, takich jak prasa, kino, radio i telewizja. Ciągłe udoskonalanie wspomnianych środków technicznych oraz ich powszechna dostępność sprawiają, że środki społecznego przekazu wywierają coraz większy wpływ na życie i sposób myślenia ludzi. Kościół widzi w środkach społecznego przekazu „dar Boży”, ponieważ zgodnie z opatrnościowymi zamiarami Boga doprowadzają one do braterskiej przyjaźni między ludźmi, którzy w ten sposób łatwiej odpowiadają Jego zbawczej woli⁶⁹.

Przedłużeniem podjętych przez Sobór działań w zakresie opieki nad mediami było powołanie w 1964 roku Papieskiej Komisji ds. Środków Społecznego Przekazu (od 1989 roku Papieska Rada Środków Masowego Przekazu), na którą nałożono obowiązek opracowania wytycznych odnoszących się do działalności kościelnych mediów. Zgodnie ze wskazaniem soborowymi lokalne Kościoły zostały zobowiązane do tworzenia w strukturach episkopatu specjalnych komisji ds. środków społecznego przekazu, działających w zakresie inspirowania i koordynowania działalności formacyjnej oraz wspierającej rozwój mediów na szczeblu diecezjalnym i parafialnym. Sześć lat po zakończeniu Soboru wydano instrukcję duszpasterską *Communio et progressio* (1971), zawierającą wykładnię poglądów Stolicy Apostolskiej na ten temat⁷⁰. Określono w niej podstawowe funkcje mediów, tj. wymianę informacji, ukazywanie problemów w perspektywie jednostek i społeczeństw oraz prezentację sposobów ich rozwiązania. W dokumencie wskazano także na wartość i znaczenie środków społecznej komunikacji w oddziaływaniu na postawy moralne człowieka oraz społeczny rozwój. Instrukcja stała się najważniejszym dokumentem w omawianym przedmiocie. Nieco ponad dwadzieścia lat później, w lutym 1992 roku, Watykan ogłosił nową instrukcję duszpasterską o przekazywaniu społecznym *Aetatis novae*, w której potwierdził wcześniejsze założenia dotyczące miejsca mediów w życiu i nauczaniu Kościoła katolickiego. Zwrócono w niej uwagę na konieczność zaangażowania duchownych i świeckich w rozwój oraz wykorzystanie środków masowego przekazu. W latach 90. XX wieku w sprawach mediów wypowiedziała się także Kongregacja ds. Nauki i Wiary w *Instrukcji*

⁶⁷ *Katalog prasy katolickiej w Polsce*, s. 3.

⁶⁸ K. Pokorna-Ignatowicz, *Instrukcja duszpasterska communio et progressio o środkach społecznego przekazu: refleksje w trzydziestą rocznicę jej przyjęcia*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 43 (2000) nr 3-4, s. 159.

⁶⁹ *Communio et progressio – Instrukcja Duszpasterska o Środkach Społecznego Przekazu*, <https://images.elk.pl/1015/1716/> (dostęp: 20.10.2023).

⁷⁰ Pokorna-Ignatowicz, *Instrukcja duszpasterska communio et progressio o środkach społecznego przekazu*, s. 159.

o niektórych aspektach wykorzystania środków społecznego przekazu⁷¹. Na początku trzeciego milenium Jan Paweł II wydał list apostolski *Il rapido sviluppo* (2005), w którym wskazał na znaczenie środków masowego przekazu. Dostrzegał w nich dobro służące ludzkości i wymagające ciągłego doskonalenia oraz zapewnienia właściwej ochrony prawnej⁷². Pisał:

Kościół, który na mocy orędzia zbawienia powierzonego mu przez jego Pana jest także nauczycielem ludzkości, poczuwa się do obowiązku wniesienia własnego wkładu w lepsze zrozumienie perspektyw i odpowiedzialności związanych z aktualnym rozwojem społecznego przekazu. Właśnie dlatego, że wpływają one na sumienia jednostek, formują ich mentalność i określają widzenie spraw, należy w zdecydowany i wyraźny sposób powtórzyć, że narzędzia społecznego przekazu należą do organicznej struktury praw i obowiązków, zarówno z punktu widzenia formacji i odpowiedzialności etycznej, jak i w odniesieniu do ustaw i kompetencji instytucjonalnych⁷³.

Po 2005 roku Stolica Apostolska zabierała głos w sprawie mediów głównie z okazji Światowych Dni Środków Masowego Przekazu.

Prasa katolicka w Polsce do 1989 roku

Na ziemiach polskich prasa Kościoła katolickiego, ze względu na specyficzne uwarunkowania historyczne, kształtowała się z opóźnieniem i odznaczała się niższym stopniem rozwoju niż prasa europejska. Pierwsze pisma tego typu zaczęły ukazywać się w dobie międzypowstaniowej⁷⁴. Ich prekursorami były periodyki wydawane dla duchowieństwa, np. „Przyjaciel Chrześcijańskiej Prawdy” (Przemyśl, 1833-1840). Pisma katolickie w dobie zaborów odgrywały ważną, narodowowyzwoleńczą rolę. Powstawały z myślą o umacnianiu patriotyzmu i przeciwdziałaniu wynarodowieniu Polaków. Jako jeden z pierwszych na temat roli prasy wydawanej przez Kościół katolicki wypowiedział się Franciszek Radziwiłł w referacie *Znaczenie i potrzeby prasy katolickiej*, wygłoszonym na Zjeździe Skargowskim w Krakowie w dniach 25 i 26 września 1912 roku⁷⁵, a następnie wydanym w formie 48-stronicowego druku. Autor przekonywał, że [pisownia oryg. – przyp. aut.]:

Prasa jest obecnie olbrzymim centrem wiadomości i dyskusji ludzkości nowocześniejszej i ponadto pośredniczką ruchu światowego. Jej zakres obejmuje całe jestestwo ludzkości. Ona referuje i omawia politykę świata, prawodawstwo

⁷¹ *Instrukcja o niektórych aspektach wykorzystania środków społecznego przekazu*, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19920330_istruzione-pccs_pl.html (dostęp: 31.10.2023).

⁷² P. Wiśniewski, *Radiofonia i telewizja jako narzędzia służące wykonywaniu zadania nauczycielskiego Kościoła: gwarancje prawne i ich realizacja w Polsce po roku 1989*, „Rocznik Nauk Prawnych”, 20 (2010) nr 1, s. 122.

⁷³ *Katolickie Stowarzyszenie Dziennikarzy. Oddział w Łodzi*, <https://www.katolickie.media.pl/polecane/kosciol-o-mediach/1700-list-jana-pawa-ii-il-rapido-sviluppo-szybki-rozwoj> (dostęp: 15.01.2023).

⁷⁴ Lechicki, *Polskie czasopiśmiennictwo katolickie w latach 1833-1914*, s. 65.

⁷⁵ Szerzej na ten temat: E. Maj, *Katolicka, katolicko-narodowa i narodowa prasa dla kobiet w Polsce międzywojennej: cechy czasopiśmiennictwa światopoglądowego*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobiety”, 10 (2021) nr 1, s. 71-96.

i sądownictwo, literaturę i teatr, religię i szkołę, przyrodę i świat, sporty i osobistości, wypadki i przestępstwa, gospodarstwo rolne i domowe, przemysł i handel (...). A wpływ prasy, tego olbrzyma nowoczesnego? (...) My katolicy uświadamieni mamy i inną jeszcze pobudkę działania, która jest ściśle związana z objawieniem naszej nauki; chcę mówić o apostołstwie (...), a niema to apostołstwo obecnie piękniejszego i wdzięczniejszego pola działania nad prasę! „Dobry katolicki dziennik jest misją bezustanną” mówi Leon XIII. Niezliczone są słowa zachęty Leona XIII i Piusa X, wskazujące katolikom, że dobra prasa jest jedynym środkiem ratunku w dzisiejszym smutnym położeniu. Wszakże Pius X miał powiedzieć, że wyżej ceni założenie dobrego katolickiego dziennika, niż wzniesienie nowego kościoła. (...) Musimy zachować trzy przykazania: 1) nie należy tolerować wrogiej, złej prasy; 2) Należy prenumerować i czytać gazetę katolicką; 3) Należy popierać i rozszerzać prasę katolicką⁷⁶.

W tym samym czasie na potrzebę rozwoju i wzmacniania znaczenia prasy katolickiej wskazywał także Józef Mazurek, który wystąpił z apelem: *Stwórzmy prasę katolicką: czyli przyczynmy się do rozszerzania Towarzystwa dla Popierania Prasy Katolickiej*⁷⁷.

Wśród tytułów z tego okresu warto przywołać⁷⁸ „Pamiętnik Religijno-Moralny: czasopismo ku zbudowaniu i pożytkowi tak duchownych jako i świeckich osób” (Warszawa, 1841-1862), „Tygodnik Katolicki” (Grodzisk, 1860-1874), a także periodyki, które ukazywały się również po 1918 roku: „Przegląd Katolicki” (Warszawa, 1863-1939), „Katolik” (Chełmno, 1868-1931), „Przegląd Powszechny” (Kraków, 1884-1939), „Gazeta Kościelna. Tygodnik dla Duchowieństwa” (Łwów, 1901-1939), „Polak-Katolik” (Lublin, Warszawa, 1906-1929), „Ateneum Kapłańskie” (Włocławek, 1909-1939) oraz „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” (Łwów, 1911-1939). W grupie tej na uwagę zasługuje, wydawany do dziś, „Przewodnik Katolicki” (Poznań, 1895-1939, 1956-). Ten najstarszy polski tygodnik społeczno-religijny zgodnie z założeniami twórców: „(...) miał przede wszystkim budzić i utwierdzać wiarę w Boga, informować o życiu Kościoła, a także podtrzymywać polskie tradycje pod zaborami, jednoczyć wszystkie stany, kształtować świadomość społeczną, edukować, bawić i radzić”⁷⁹.

Po 1918 roku periodyki katolickie nadal spełniały funkcje religijne, społeczno-kulturalne, integrujące i patriotyczne. Programowo przeciwdziałały ateizacji społeczeństwa, służyły świadomemu wychowaniu w wierze katolickiej oraz umacniały pozycję Kościoła katolickiego w Polsce. Wobec nasilających się lewicowych doktryn antyklerykalnych były też ważnym narzędziem walki z ideologią bolszewicką i ruchami masonskimi. W okresie międzywojennym wraz z budowaniem państwa polskiego oraz wzrostem poziomu edukacji i świadomości społecznej zwiększał się popyt na książki i czasopisma zawierające treści religijne. W związku z tym

⁷⁶ F. Radziwiłł, *Znaczenie i potrzeby prasy katolickiej: referat wygł. na zjeździe Skargowskim w Krakowie, dnia 25 września 1912 roku*, Kraków 1912, s. 5-7, 24-26, <https://polona.pl/item-view/094edb73-ebc3-4155-b8b7-ca945bacd187?page=6> (dostęp: 27.10.2023).

⁷⁷ J. Mazurek, *Stwórzmy prasę katolicką: czyli przyczynmy się do rozszerzania Towarzystwa dla Popierania Prasy Katolickiej*, Kraków 1914.

⁷⁸ Kolejność według kryterium chronologicznego.

⁷⁹ *Historia*, <https://www.przewodnik-katolicki.pl/O-nas/Historia> (dostęp: 17.09.2023).

prasa należąca do tej grupy wykazywała wyraźne tempo wzrostu. W 1919 roku liczba periodyków o tematyce religijnej kształtowała się na poziomie 60 tytułów, z czego 90% stanowiły pisma katolickie⁸⁰. W okresie międzywojennym najwięcej pism tego typu ukazywało się w Warszawie (32 tytuły), Poznaniu (28), Lwowie (14) i Krakowie (12)⁸¹. Co najmniej 1/3 tej prasy wydawały zakony (jezuici, franciszkanie i pallotyni), które nadawały ton masowej religijności i pobożności. Dostępne były zarówno czasopisma dla masowego odbiorcy, jak i miesięczniki dla elity intelektualnej oraz pisma adresowane do księży. Sukcesywnie rosnąca liczba tytułów i nakładów jednorazowych zadecydowała o masowości prasy religijnej tych lat. Wśród periodyków powstałych w dwudziestoleciu międzywojennym wymienić należy przede wszystkim: „Rycerza Niepokalanej” (Niepokalanów, 1922-1940, 1945-1952, 1981-), „Gościa Niedzielnego” (Katowice, 1923-1939, 1945-1952, 1953-), „Niedziela” (Częstochowa, 1926-1939, 1945-1953, 1981, 1982-), „Tęczę” (Poznań, 1927-1939), „Verbum” (Warszawa, 1934-1939) oraz „Mały Dziennik” (Poznań, 1935-1939)⁸². Pod patronatem Kościoła katolickiego ukazywały się także pisma muzyczno-liturgiczne, adresowane do organistów i nauczycieli muzyki. Były to: „Kultura Muzyczna” (Warszawa, 1922), „Muzyka Kościelna” (Poznań, 1926-1939) i „Hosanna” (Tarnów, Warszawa, 1926-1939)⁸³.

Wyrazem dążenia do profesjonalizmu w dziedzinie produkcji prasowej i zwiększenia siły jej oddziaływania było stworzenie stałej Komisji Prasowej w strukturach Konferencji Episkopatu Polski (dalej: KEP)⁸⁴. W 1922 roku powołano do życia biuro prasowe KEP pod nazwą Katolicka Agencja Prasowa (dalej: KAP)⁸⁵. Kierowana w pierwszych latach przez ks. Józefa Gawlinę, była trzecią w Europie agencją informacji religijnej⁸⁶. Metodyczne działania episkopatu w sferze medialnej miały na celu wiarygodne prezentowanie informacji o życiu religijnym Polaków i przeciwdziałanie antypolskiej propagandzie na arenie międzynarodowej. Także podpisany w 1925 roku konkordat pomiędzy władzami odrodzonej Polski a Watykanem nasilił procesy rozwojowe prasy katolickiej, wzmocnione papieskimi instrukcjami⁸⁷.

⁸⁰ A. Paczkowski, *Prasa polska 1918-1939*, Warszawa 1980, s. 444.

⁸¹ Lechicki, *Prasa katolicka Drugiej Rzeczypospolitej*, s. 46.

⁸² Szerzej na ten temat: J. Pietkiewicz, „Mały Dziennik” jako przedsięwzięcie medialne: geneza i zarys charakterystyki czasopisma, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica”, 95 (2015) s. 125-147.

⁸³ M. Grusiewicz, *Problematyka powszechnej edukacji muzycznej w prasie polskiej okresu międzywojennego*, „Annales Universitatis Mariae-Curie Skłodowska. Sectio L”, 11 (2013) nr 1, s. 87-89.

⁸⁴ P. Janowski, *Konferencja Episkopatu Polski*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, red. B. Migut, Lublin 2002, kol. 569.

⁸⁵ J.M. Wiśniewska, *Ks. Józef Gawlina organizatorem Katolickiej Agencji Prasowej*, „Roczniki Teologiczne”, 62 (2015) nr 4, s. 146-148.

⁸⁶ Wiśniewska, *Ks. Józef Gawlina organizatorem Katolickiej Agencji Prasowej*, s. 142.

⁸⁷ W listopadzie 1934 roku papież Pius XI skierował do episkopatu list wzywający do założenia dziennika mającego wspierać powstałą w 1930 roku Akcję Katolicką (Lechicki, *Prasa katolicka Drugiej Rzeczypospolitej*, s. 48-49).

Wybuch wojny spowodował, z oczywistych względów, załamanie rynku prasowego. Jednak patriotyczne i narodowe znaczenie prasy religijnej zadecydowało o tym, że zaczęła się ona odradzać jeszcze przed ogłoszeniem kapitulacji Niemiec. W lutym 1945 roku reaktywowano w Katowicach „Gościa Niedzielnego”, w kolejnym miesiącu w Krakowie „Tygodnik Powszechny”, a 8 kwietnia opublikowano pierwszy powojenny numer wydawanej w Częstochowie „Niedzieli”.

Okres po II wojnie światowej nie sprzyjał rozwojowi niezależnej prasy katolickiej w Polsce. Wydarzenia polityczne oraz sytuacja społeczno-ekonomiczna w okresie PRL determinowały funkcjonowanie tego typu periodyków. Władze komunistyczne postrzegały Kościół katolicki jako miejsce zrzeszające wrogów ustroju i potencjalne zarzewie buntu. Mimo wspomnianych wcześniej wskazań Soboru Watykańskiego II, w Polsce do 1989 roku prasa katolicka była radykalnie ograniczana i pozostawała pod ścisłą kontrolą cenzury. Zasady działania dotyczące środków masowego przekazu, jako źródeł informacji propagandowej, oparte były na wzorach radzieckich i jasno określały zakres ich działania⁸⁸, podporządkowując prasę, radio, a w późniejszych latach także telewizję polityce PZPR. Wydawanie niewygodnych tytułów (a do nich zaliczano te uznawane przez Kościół za katolickie) było ograniczane, a następnie (w latach 1953-1957)⁸⁹ eliminowane. Jednocześnie powstawały pisma publikowane pod szyldem katolickich, których redakcje współpracowały z partyjnym kierownictwem. Były to m.in. „Słowo Powszechne” (Warszawa, 1947-1981, 1982-1993, później „Słowo. Dziennik katolicki” 1993-1997) i „Zorza: rodzinny tygodnik katolików” (Warszawa 1982-1991). Obydwa tytuły wydawało założone w 1947 roku przez Bolesława Piaseckiego Stowarzyszenie PAX, zrzeszające katolików współpracujących z władzami PRL (tzw. katolewica). W latach 1953-1956 było ono także wydawcą „Tygodnika Powszechnego” (Kraków, 1945-1953, 1953-1981, 1982-). Po podpisaniu porozumień gdańskich (1980) reaktywowano Komisję Wspólną Przedstawicieli Rządu RP i KEP. Jej podstawowym celem była unormowanie i uregulowanie stosunków pomiędzy państwem polskim a Kościołem katolickim w Polsce. Rok później (1981) powołano Zespół Roboczy, do którego zadań należało rozstrzyganie problemów związanych z funkcjonowaniem mediów katolickich.

W latach 1945-1989 odnotowano ok. 500 tytułów prasy katolickiej i ok. 40 periodyków innych wyznań⁹⁰. Reaktywowano część pism przedwojennych, m.in. „Gościa Niedzielnego”, „Niedzielę” i „Rycerza Niepokalanej”. Powstawały także nowe czasopisma poświęcone odnowie życia religijnego i pozostające poza wpływami władz komunistycznych – „Ład Boży” (Włocławek, 1945-1953, 1982-2004) i „List Wspólnot Odnowy w Duchu Świętym” (Kraków, 1984-1990; 1990-2014 jako „List: miesięcznik poświęcony odnowie życia chrześcijańskiego”;

⁸⁸ Więcej na ten temat zob. J. Lubiński, *Najważniejsze zasady i cele polityki PZPR w dziedzinie komunikowania w latach 1948-1971*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 30 (1991) nr 2, s. 119-140.

⁸⁹ Warto jednak zaznaczyć, że bp Adam Lepa podaje lata 1945-1955 jako czas konsekwentnego niszczenia prasy katolickiej (*Katalog prasy katolickiej w Polsce*, s. 4).

⁹⁰ D. Wielgat, *Prasa katolicka i religijna w Polsce w latach 1945-1989*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 66 (1996) s. 542.

2014-2017 – „Nowy List”). Niemniej ich zasięg czytelniczy był znacznie ograniczony. W końcu lat 80. XX wieku jednorazowy nakład czasopism katolickich stanowił zaledwie 1,2% nakładu wszystkich pism ukazujących się w tym czasie w kraju⁹¹. W zależności od typu tytułu z tej grupy wydawane były w nakładzie od kilku do kilkuset tysięcy egzemplarzy. Najwyższy nakład osiągały czasopisma: „Rycerz Niepokalanej” (200 tys. egz.), „Gość Niedzielny” (180 tys. egz.), „Niedziela” (100 tys. egz.) i „Posłaniec Serca Jezusowego” (100 tys. egz.)⁹², a także periodyki katolickich organizacji społecznych: Stowarzyszenia PAX, Społecznego Instytutu Wydawniczego „Znak” i Zrzeszenia Katolików „Caritas”. W grupie tych ostatnich prym wiodły wspomniane wcześniej: „Słowo Powszechne”, „Tygodnik Powszechny” oraz „Za i Przeciw” (Warszawa, 1957-1991)⁹³.

Okres PRL odcisnął wyraźne piętno na prasie katolickiej. Propaganda władz komunistycznych, manipulacja informacją w środkach masowego przekazu, indoktrynacja, a przede wszystkim cenzura i ograniczanie przydziału papieru gazetowego dla wydawnictw kościelnych oraz inne działania sabotujące spowodowały, że do 1989 roku prasa ta wykazywała niższy poziom dziennikarski i graficzny niż periodyki tego typu wydawane w krajach Europy Zachodniej. Brak doświadczenia, słabe zaplecze poligraficzne i dziennikarskie, zawieszone lub zlikwidowane tytuły spowodowały, że po transformacji ustrojowej w Polsce (1989) władze kościelne stanęły przed nie lada wyzwaniem, by w sposób optymalny wykorzystać środki masowego przekazu w służbie Kościołowi katolickiemu w Polsce.

Zmiany na rynku prasy katolickiej w Polsce po 1989 roku

Upadek komunizmu w Polsce oznaczał nie tylko transformację ustrojową, ale również zmiany we wszystkich dziedzinach życia, także w sektorze mediów. Zniesienie cenzury (11 kwietnia 1990 r.), likwidacja RSW „Prasa-Książka-Ruch” (29 kwietnia 1991 r.) i prywatyzacja jej majątku, następnie pojawienie się zagranicznych koncernów multimedialnych, a wraz z nimi obcego kapitału spowodowały diametralne zmiany w funkcjonowaniu środków masowego przekazu. Nastąpił burzliwy rozwój prasy⁹⁴ oraz nasiliły się procesy dyferencji jej formy i treści. Pojawiły się nowe typy pism (np. czasopisma lifestylowe), rozwinęła się oferta periodyków adresowanych do kobiet, tytułów poradnikowych i hobbystycznych. W tych okolicznościach władze kościelne dostrzegły szansę w mediach masowych

⁹¹ J. Góral, *Wydawnictwa i prasa katolicka*, w: *Kościół katolicki w Polsce 1918-1990*, s. 290.

⁹² Tamże.

⁹³ T. Kononiuk, *Fenomen prasy wyznaniowej w PRL*, w: *Media religijne i wyznaniowe w Polsce i na świecie*, s. 99-100.

⁹⁴ Więcej na ten temat zob. T. Mielczarek, *Między monopolem a pluralizmem: zarys dziejów środków komunikowania masowego w Polsce w latach 1989-1997*, Kielce 1998; tenże, *Monopol, pluralizm, koncentracja. Środki komunikowania masowego w Polsce w latach 1989-2006*, Warszawa 2007; R. Filas, *Dziesięć lat przemian mediów masowych w Polsce (1989-1999): propozycja periodyzacji*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 42 (1999) nr 1-2, s. 31-58; tenże, *Dwadzieścia lat przemian polskich mediów (1989-2009) w ujęciu periodycznym*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 53 (2010) nr 3-4, s. 27-54; tenże, *Od duopolu do monopolu: dzienniki regionalne w Polsce w XXI wieku: próba bilansu*, „Rocznik Prasoznawczy”, 11 (2017) s. 61-78.

jako narzędziach krzewienia doktryny katolickiej, jednoczenia społeczeństwa wokół Kościoła oraz umacniania jego wpływów w życiu politycznym kraju. Zintensyfikowaniu działań prasowych sprzyjały także regulacje prawne, m.in. *Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej*⁹⁵. Zapisy w niej zawarte umożliwiały tworzenie katolickich środków masowego przekazu. Na fali tych przemian powstało Katolickie Stowarzyszenie Dziennikarzy (1991), zrzeszające redaktorów i pracowników mediów. W 1993 roku Konferencja Episkopatu Polski powołała Katolicką Agencję Informacyjną (dalej: KAI), przypisując jej zadania gromadzenia, opracowywania i dostarczania mediom katolickim danych na temat życia Kościoła na świecie i w Polsce, przekazywanie wiadomości religijnych oraz prezentowanie stanowiska władz kościelnych w rozmaitych, także świeckich (społeczno-politycznych i ekonomicznych), kwestiach. W tym okresie powołano do życia również Kolegium Naczelnych Redaktorów Pism Katolickich oraz Forum Naczelnych Redaktorów Radiostacji Katolickich i Programów Telewizyjnych. Zaczęły powstawać nowe katolickie stacje radiowe (Radio Maryja: 1991), rozgłośnie diecezjalne (np. Radio Emaus: 1995, Radio Jasna Góra: 1995, Radio Rodzina: 1997) oraz kanały telewizyjne (Telewizja Trwam: 2003). Jednocześnie odnotowano żywiołowy rozwój prasy sublokalnej (w tym pism parafialnych, dekanalnych i klasztornych). Wyrazem zwiększonej działalności instytucji kościelnych w obszarze środków masowego przekazu było wydanie w 1994 roku wspomnianego wyżej *Katalogu prasy katolickiej w Polsce*, opracowanego przez bp. Adama Lepę. Wykaz zawierał listę 246 periodyków, nie uwzględniał jednak prasy parafialnej i seminaryjnej. Rozwój środków masowego przekazu po 1989 roku spowodował, że władze Kościoła katolickiego w Polsce zwróciły uwagę na zadania i funkcje mediów, szczególnie zaś na misję prasy, w tym adresowanej do młodzieży. W ramach Konferencji Episkopatu Polski powołano Radę ds. Środków Społecznego Przekazu, która od 14 marca 2023 roku działa pod nazwą Rada ds. Mediów i Komunikacji Społecznej. Do jej zadań należy m.in. zapewnienie opieki duszpasterskiej ludziom mediów. Przedsięwzięcia te spowodowały rozległą rozbudowę systemu medialnego Kościoła katolickiego w Polsce.

Zagadnienia terminologiczne

Problemy terminologiczne związane z precyzyjnym określeniem, a co za tym idzie, przyporządkowaniem danego tytułu do analizowanej w artykule grupy pism jest niełatwe z uwagi na ich zróżnicowany profil wydawniczy i synkretyzm treściowy. Dodatkowe trudności implikuje fakt, że wyznanie i sprawy duchowości religijnej należą do wrażliwego obszaru badawczego, odnosząc się do intymnego wymiaru życia człowieka. Tym samym problematyczne jest również semantyczne rozgraniczenie takich pojęć, jak: prasa religijna, wyznaniowa, kościelna i katolicka.

Uznać można, że najszerzy zakres znaczeniowy ma termin „prasa religijna”. W wydanej w czasach PRL *Encyklopedii wiedzy o prasie* zdefiniowano ten typ prasy jako

⁹⁵ *Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej*, DzU 1989, nr 29, poz. 154.

(...) czasopiśmiennictwo poświęcone sprawom religijnym i przeznaczone w zasadzie dla wyznawców danej religii. Prasa tej kategorii jest albo ściśle religijna, albo równolegle obejmuje też tematykę świecką i ustosunkowuje się do niej z własnych pozycji ideowych. Kościoły o zasięgu światowym mają prasę o wyższych aspiracjach publicystycznych, szerszych zainteresowaniach i odpowiednim poziomie redakcyjnym. Mniejsze wspólnoty religijne i Kościoły krajowe zadowolają się na ogół wąskim zakresem spraw obchodzących tylko własny krąg wyznaniowy, traktując czasopisma jako przede wszystkim łącznik organizacyjny⁹⁶.

Definicja ta, autorstwa Czesława Lechickiego, została przez samego autora zmodyfikowana kilka lat później. Wskazał on wówczas, iż jest to prasa

(...) inspirowana światopoglądem religijnym, spirytualistycznym, stawiająca w centrum swej uwagi sprawy religijne, jako najważniejsze, apelująca przede wszystkim do ludzi wierzących. Prasa tej kategorii albo jest ściśle religijna, albo obejmuje tematykę świecką⁹⁷.

W przytoczonej wyżej definicji podkreślone zostały „sprawy religijne” poruszane na łamach tej kategorii prasy jako zasadniczy jej wyróżnik, choć, na co warto zwrócić uwagę, Cz. Lechicki dopuszcza również wydawanie periodyków religijnych, w których podejmowane są kwestie natury świeckiej.

W obrębie prasy religijnej sytuują się także pisma wyznaniowe, rozumiane przez przywołanego już Lechickiego jako „[prasa – przyp. aut.] i czasopiśmiennictwo pewnego ściśle wyodrębnionego wyznania w podwójnym sensie: religijnym i światopoglądowym”⁹⁸. Sylwester Dziki uznał zaś, że prasę wyznaniową definiować można w dwojaki sposób. Najpierw, w sensie *stricto*, jako pozostającą w gestii Kościoła reprezentującego dane wyznanie, a następnie, w sensie *largo*, jako redagowaną przez osoby świeckie. W pismach tego typu omawiane są aktualne wydarzenia z punktu widzenia doktryny określonego wyznania, ale jednocześnie władze kościelne nie biorą odpowiedzialności za prezentowane treści⁹⁹. Nadmienić należy, iż Polskę zamieszkuje obecnie, obok katolików, ludność sześciu grup wyznaniowych: prawosławnej, protestanckiej, islamskiej, judaistycznej, świadków Jehowy oraz orientalnej¹⁰⁰. Część z nich wydaje swoje periodyki, np. „Cerkiewny Wiestnik” (prawosławni, Warszawa 1954-), „Pielgrzym Polski” (protestanci, Warszawa, 1926-). Pisma te pełnią istotną funkcję integrującą nie tylko pod względem światopoglądowym, ale także tożsamościowym, wymagają jednak odrębnych badań.

⁹⁶ Cz. Lechicki, *Prasa religijna*, w: *Encyklopedia wiedzy o prasie*, pod red. J. Maślanki, Wrocław 1976, s. 182.

⁹⁷ Tenże, *Polska prasa katolicka 1945-1948*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 22 (1983) nr 2, s. 65.

⁹⁸ Cz. Lechicki, *Prasa wyznaniowa*, w: *Encyklopedia wiedzy o prasie*, s. 191.

⁹⁹ S. Dziki, *Prasa wyznaniowa*, w: *Słownik terminologii medialnej*, red. W. Pisarek, Kraków 2006, s. 156.

¹⁰⁰ *Wyznania religijne w Polsce w latach 2019-2021*, Warszawa 2022, s. 27, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/wyznania-religijne/wyznania-religijne-w-polsce-2019-2021,5,3.html> (dostęp: 16.11.2023).

W grupie pism wyznaniowych mieszczą się periodyki kościelne rozumiane jako prasa, która pozostaje „w gestii Kościołów i związków religijnych, [jest – przyp. aut.] przez nie wydawana i służy ich celom ideowym – głównie religijnym oraz informacyjnym”¹⁰¹. Cechą wyróżniającą tej grupy jest fakt, że pozostaje ona pod nadzorem Kościoła lub związku religijnego. Jej częścią są pisma katolickie, które w dwudziestoleciu międzywojennym wspomniany wcześniej Ludwik Civardi tak definiował:

(...) każde wydawnictwo (książka, czasopismo, dziennik), które nie tylko nie sprzeciwia się dogmatom i moralności chrześcijańskiej (postać negatywna), lecz jest narzędziem ich rozgłaszania i obrony (postać pozytywna) (...) wpajającym w umysł ducha chrześcijańskiego (...) ma prawo nazywać się prasą katolicką¹⁰².

To dość ogólne sformułowanie, odpowiadające duchowi ówczesnych lat, wydaje się dziś archaiczne. Mimo to stało się ono punktem odniesienia dla badaczy, którzy podjęli próbę zdefiniowania prasy katolickiej także na gruncie polskim. Biskup Adam Lepa, podkreślając, że mianem katolickiej może być nazwana jedynie inicjatywa, która otrzyma zgodę kompetentnej władzy kościelnej, określił tę grupę pism jako

(...) wydawnictwa, które za zgodą władz kościelnych drukowane są periodycznie i rozpowszechniane publicznie w celu wszechstronnego ukazywania rzeczywistości, a zwłaszcza aktualnych zdarzeń i problemów z życia Kościoła oraz jego doktryny¹⁰³.

Autor zwrócił uwagę na fakt, że periodyki określane jako katolickie powinny być wydawane za zgodą instytucji kościelnych. Zdecydowanie bardziej lapidarną definicję zaproponował Mirosław Habowski, wskazując, iż jest to „prasa koncentrująca się na zagadnieniach dotyczących bezpośrednio sfery sacrum”¹⁰⁴. Podobnie zdefiniował ten typ periodyków Leon Dyczewski, które rozumiał pod tym pojęciem „środek komunikacji społecznej w postaci wydawnictw periodycznych uznających chrześcijańską hierarchię wartości (katolicyzm)”¹⁰⁵. Z kolei zgodnie z definicją zamieszczoną w *Leksykonie teologii pastoralnej* jest to „prasa, której zadaniem jest urabiać, umacniać i popierać opinię publiczną, zgodnie z prawem naturalnym i wskazaniem Kościoła katolickiego”¹⁰⁶.

Dokonany przegląd prezentuje jedynie część z funkcjonujących w literaturze przedmiotu definicji. Mnogość wyjaśnień odnoszących się do prasy katolickiej wskazuje z jednej strony na jej zróżnicowanie, z drugiej zaś na trudności z wypracowaniem jednolitej, spójnej i wyczerpującej definicji. Badacze zajmujący się tą problematyką używają też rozmaitych pojęć w odniesieniu do poszczególnych

¹⁰¹ Cz. Lechicki, *Prasa kościelna*, w: *Encyklopedia wiedzy o prasie*, s. 174.

¹⁰² Cytat za: Mysłək, *Kościół katolicki w Polsce w latach 1918-1939*, s. 190.

¹⁰³ *Katalog prasy katolickiej w Polsce*, s. 4.

¹⁰⁴ M. Habowski, *Nauka społeczna Kościoła w świetle prasy katolickiej w Polsce (1989-1995): wybrane problemy*, Wrocław 2002.

¹⁰⁵ L. Dyczewski, *Prasa katolicka*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. E. Gigilewicz, Lublin 2016, t. 16, kol. 263.

¹⁰⁶ *Leksykon teologii pastoralnej*, s. 677.

grup periodyków o tematyce religijnej wydawanych przez środowiska katolickie. Niemniej próby zdefiniowania prasy katolickiej wyraźnie wskazują na kryteria, które decydują o zakwalifikowaniu danego tytułu do grupy pism katolickich. Zgodnie z nimi powinna to być publikacja periodyczna wydawana nie rzadziej niż raz do roku, posiadająca stały tytuł, opatrzone bieżącym numerem i datą, promująca zasady zgodne z doktryną chrześcijańską. Pismo tego typu, aby trafić do obiegu wydawniczego, powinno posiadać wyraźną zgodę władz kościelnych na druk (imprimatur) i pozostawać pod jej auspicjami. Wśród tych wskazań brakuje wyraźnego zalecenia, aby dane pismo posiadało ISSN, co oznacza, że gros tytułów, m.in. prasy parafialnej, pozostaje, jak już wspomniano, poza oficjalną kontrolą wydawniczą i bibliograficzną.

Typologia prasy katolickiej

Tworzenie po 1989 roku nowych kanałów informacyjnych oraz zróżnicowanie prasy religijnej i jej wzrost ilościowy zwiększyły potencjalne kręgi odbiorców, a w efekcie wymusiły konieczność kategoryzacji pism o profilu katolickim¹⁰⁷. Podejmując próbę uporządkowania istniejących typologii, za naczelne kryteria podziału przyjąć należy ogólnie uznane kryteria prasoznawcze, takie jak: zasięg terytorialny, częstotliwość, treść, odbiorca, a w tym przypadku, z uwagi na specyfikę tych pism, również wydawca i/lub instytucja sprawcza.

Ze względu na zasięg oddziaływania periodyki te dzielą się na międzynarodowe, krajowe (w tym przypadku ogólnopolskie), regionalne, lokalne i sublokalne (np. parafialne). Z kolei kryterium zasięgu uwzględniające podział administracyjny Kościoła katolickiego¹⁰⁸ pozwala wyróżnić pisma archidiecezjalne, diecezjalne i parafialne. Kolejnym istotnym kryterium podziału jest częstotliwość ukazywania się tytułów, uwarunkowana, obok założeń programowych, możliwościami finansowymi i systemem kolportażu¹⁰⁹. W grupie pism katolickich wskazać można dzienniki, tygodniki, dwutygodniki, miesięczniki, dwumiesięczniki, kwartalniki, półroczniki, roczniki, a także tytuły ukazujące się w nieustalonych z góry odstępach czasu. Dominują tu pisma o małej częstotliwości oraz wydawane nieregularnie. Z kolei ze względu na zawartość wyróżnić można prasę archiwistyczno-kościelną (zw. niekiedy urzędową), poświęconą duchowości chrześcijańskiej i duszpasterską

¹⁰⁷ Jako pierwszy systematyki prasy katolickiej dokonał bp Adam Lepa, przyjmując za podstawę podziału częstotliwość i miejsce jej redagowania oraz wydawania (diecezje) (*Katalog prasy katolickiej w Polsce*, s. 3-6).

¹⁰⁸ Obowiązujący podział wprowadzono na mocy bulli Jana Pawła II *Totus Tuus Poloniae Populus*, z dnia 25 marca 1992 roku. Kolejne zmiany w strukturze terytorialnej Kościoła katolickiego miały miejsce w 2004 roku. Utworzono wówczas nowe diecezje (bydgoską i świdnicką) oraz wyniesiono do rangi metropolii archidiecezję łódzką (E. Klima, *Struktury Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica Scio-Oeconomica”, 11 (2011) s. 60).

¹⁰⁹ System kolportażu determinuje częstotliwość pism rozprowadzanych wyłącznie na terenie parafii przez jej proboszczów podczas niedzielnych i świątecznych nabożeństw (na podstawie danych uzyskanych od ks. Andrzeja Klimka, redaktora „Opiekuna: dwutygodnika diecezji kaliskiej”, rozmowa przeprowadzona w dniu 6 października 2023 roku).

(hagiograficzną, katechetyczną, kapłańską, maryjną, misyjną, teologiczną, zakonną oraz filozoficzną).

Najbardziej wyróżniającym kryterium, które w sposób zasadniczy determinuje podział każdego typu prasy, jest odbiorca. Wśród tytułów katolickich znajdują się pisma, których odbiorcami są czytelnicy świeccy i duchowni. Do pism dedykowanych laikatowi należą pisma przeznaczone dla dorosłych, młodzieży oraz dzieci. Do drugiej kategorii zalicza się tytuły adresowane do alumnów seminariów duchownych, kapłanów, zakonników zgromadzeń męskich i żeńskich.

Typologia uwzględniająca powyższe kryteria podziału należy do powszechnie funkcjonującej w literaturze przedmiotu, choć podlega licznym, autorskim modyfikacjom w zależności od przedmiotu i zakresu badań. Dla potrzeb podjętej przez autorki analizy zasadne wydaje się uwzględnienie jeszcze jednego, na ogół drugorzędnie traktowanego kryterium podziału. Jest nim instytucja sprawcza, zgodnie z którą prasę katolicką podzielić można na:

1. wydawnictwa kościelne (rzymskokatolickie), w tym pisma:
 - 1.1. archidiecezjalne – periodyki wydawane pod nadzorem arcybiskupa;
 - 1.2. diecezjalne – pisma kontrolowane przez biskupa;
 - 1.3. parafialne – tytuły inicjowane przez parafie diecezjalne i zakonne, dekanaty;
 - 1.4. pisma innych jednostek organizacyjnych (ordynariat, prałatura¹¹⁰, stowarzyszenia, fundacje, ruchy i koła religijne);
2. periodyki naukowe katolickie (uczelnie katolickie, diecezje).

Wskazane kryterium wprowadza duże rozróżnienie w grupie prasy katolickiej, co otwiera nowe, interesujące pola badawcze. Będą one przedmiotem kolejnych artykułów zaplanowanego cyklu.

Patrząc całościowo na prasę katolicką, można z pewnością stwierdzić, że stanowi ona bardzo zróżnicowaną grupę pism. Granica pomiędzy niektórymi kryteriami jej podziału jest płynna, głównie z uwagi na to, że zawartość tych periodyków łączy się z określeniem odbiorcy danego tytułu, zasięg terytorialny wpływa na ich zawartość, zaś instytucja sprawcza nie zawsze jednoznacznie określa adresata periodyku.

Funkcje i zadania prasy katolickiej

Przegląd definicji prasy katolickiej jednoznacznie wskazuje, że za jej najważniejsze funkcje uznaje się działania ewangelizacyjne i duszpasterskie. Mogą być one realizowane w rozmaity sposób, najczęściej poprzez zamieszczanie fragmentów Pisma Świętego wraz z komentarzami, drukowanie materiałów związanych z tradycją i historią Kościoła katolickiego, tekstów o charakterze homilijnym czy hagiograficznym. Wszystko to służyć ma głoszeniu zasad wiary, umacnianiu życia duchowego i upowszechnianiu praktyk religijnych. Istotna jest tu także funkcja integrująca wiernych, w praktyce realizowana poprzez zamieszczanie ważnych informacji z życia Kościoła, relacji z działalności stowarzyszeń, organizacji, ruchów związanych z Kościołem katolickim (np. Caritas), publikowanie wspomnień

¹¹⁰ W Polsce są to Prałatura Świętego Krzyża i Opus Dei (*Konferencja Episkopatu Polski. Diecezje*, <https://episkopat.pl/diecezje-kosciola-katolickiego-w-polsce/>, dostęp: 15.11.2023).

z pielgrzymek do miejsc świętych. Materiały te wpisują się w sposób oczywisty w przypisaną każdemu periodykowi, w tym katolickiemu, funkcję informacyjną. Ta realizowana jest zarówno w formie ogłoszeń duszpasterskich, wiadomości związanych z porządkiem nabożeństw (pisma parafialne), jak również komunikatów dotyczących organizacyjnych i personalnych zmian (budowa kościoła, dekrety proboszczowskie i wikariuszowskie).

Z wymienionych funkcji wyłaniają się podstawowe zadania prasy katolickiej, do których zaliczyć można: pogłębianie tożsamości chrześcijańskiej, pobudzanie odbiorcy do działania w duchu katolicyzmu, tworzenie twórczego środowiska, a także integrowanie społeczeństwa wokół wartości i konkretnych zadań w kontekście nauki głoszonej przez Kościół katolicki. Można zatem skonstatować, że prasa tego typu pełni *sui generis* misję w służbie Kościoła, oddziałując na wiernych, ich postawy i opinie.

Wskazane funkcje i zadania są realizowane w różnym stopniu, w zależności od rodzaju czasopism należących do opisywanej grupy, ich odbiorców i zasięgu terytorialnego danego periodyku. W tym miejscu wskazać należy na najbardziej reprezentatywne tytuły o zasięgu ogólnopolskim, które wyznaczają zasadnicze trendy w polskiej prasie katolickiej. Należą do nich pisma adresowane do dorosłego odbiorcy świeckiego. Ich założenia programowe obejmują funkcje: informacyjną, społeczno-kulturalną i ewangelizacyjną. Odbiorca, zasięg oddziaływania oraz nakłady determinują ich popularność. Kierując się tymi zmiennymi, można wskazać następujące, najbardziej rozpoznawalne tytuły prasy katolickiej w Polsce w okresie objętym badaniami¹¹¹. Są to: „Przewodnik Katolicki” (Poznań, 1895-), „Gość Niedzielny” (Katowice, 1923-), „Niedziela” (Częstochowa, 1926-) i „Nasz Dziennik” (Toruń, 1998-).

Prasa Kościoła katolickiego w Polsce, mimo swej różnorodności, cieszy się niewielką popularnością wśród wiernych. Przyczyn takiego stanu rzeczy można upatrywać m.in. w słabo rozwiniętych systemach kolportażu poszczególnych tytułów. Wiele pism, zwłaszcza diecezjalnych i parafialnych, rozprowadzanych jest wyłącznie za pośrednictwem parafii i nie trafia do komercyjnych dystrybutorów prasy. Jak wynika ze wstępnego rozpoznania problemu, małe zainteresowanie potencjalnych odbiorców tego typu prasą i trudności z jej sprzedażą powodują sukcesywne zmniejszanie nakładów¹¹², a nawet zamykanie tytułów o długoletniej tradycji¹¹³. Inną przyczyną niewielkiej rozpoznawalności może być ogólny odpływ wiernych z Kościoła i postępująca laicyzacja społeczeństwa¹¹⁴. Wykorzystanie

¹¹¹ Przy wymienianiu tytułów kierowano się porządkiem chronologicznym, zaczynając od tytułu najstarszego.

¹¹² Rozmowa z ks. Andrzejem Klimkiem, redaktorem „Opiekuna: dwutygodnika diecezji kaliskiej”, w dniu 6 października 2023 roku.

¹¹³ Przykładem jest choćby „Posłaniec Serca Jezusowego”, wydawany przez zakon jezuitów od 1872 roku i zamknięty w 2017 roku.

¹¹⁴ W latach 90. XX wieku wskaźnik dominantes (liczba osób uczestniczących w Mszy św. w niedzielę) wynosił 46%, z drobnymi wahaniami w poszczególnych latach. Najnowsze z dostępnych na stronie Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego danych (za 2021 rok) podają, iż kształtuje się

nowych mediów mogłoby prawdopodobnie uratować sytuację¹¹⁵, niemniej potrzebne byłyby oddzielne badania, ukierunkowane na analizę portali związanych z Kościołem katolickim, serwisy społecznościowe, strony www poszczególnych tytułów i fora gromadzące np. młodzież katolicką.

Podsumowanie

W przedstawionym artykule, pierwszym z planowanego cyklu, zgodnie z założeniami, odpowiedziano na sześć pierwszych pytań badawczych. Przywołano najważniejsze fakty z historii prasy katolickiej, koncentrując się na jej rozwoju na gruncie polskim. Przedstawiono zarys stanu badań w tym obszarze. Wykonana kwerenda skłania do konkluzji, iż nie istnieje publikacja, w której – jak wspomniano wcześniej – przedstawiona byłaby w sposób całościowy współczesna prasa katolicka wydawana w Polsce.

Wnikliwa analiza zebranych materiałów pozwala wskazać na istotne problemy związane z podjętym tematem. Są one widoczne już na poziomie terminologicznym. Nie ma jednoznacznego, spójnego określenia terminu prasy katolickiej, a także przejrzystej typologii uwzględniającej konstytuujące ją kryteria. Bariery badawcze wiążą się także z brakiem dostępu do pełnych danych dotyczących produkcji prasowej Kościoła katolickiego. Stwierdzono, że poza materiałami publikowanymi przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC im. ks. Witolda Zdaniewicza nie istnieją inne źródła, które rejestrowałyby pod względem ilościowym tytuły prasowe wydawane w Polsce, a zaliczane do katolickich.

W kolejnych artykułach omówione zostaną wyniki badań nad konkretyzacją przypisanych prasie katolickiej funkcji, profilami jej wydawców, formami dystrybucji i promocji periodyków katolickich. Przedstawiona zostanie analiza formalno-treściowa wybranych tytułów reprezentatywnych dla poszczególnych grup prasy katolickiej, ze szczególnym uwzględnieniem pism parafialnych, które stanowią ważną, a nierozpoznaną grupę periodyków. Pisma te, nierzadko nazywane przez parafian gazetkami, były powszechnie wydawane w ostatniej dekadzie XX wieku. Niewiele z nich przetrwało do dziś. W efekcie rozwoju internetu i dominacji innych środków komunikacji społecznej większość pism parafialnych zawieszano lub zlikwidowano. Jak wynika ze wstępnego rekonesansu (w tym przeprowadzonych wywiadów z przedstawicielami środowiska duchownego¹¹⁶), tytuły te, o charakterze i zasięgu sublokalnym, stanowią niezwykle interesujący przedmiot badań.

Przedstawione w zaprezentowanym w artykule wyniki posłużą za punkt wyjścia do dalszych badań, zmierzających do uzyskania odpowiedzi na pozostałe pytania i osiągnięcia celów wskazanych we wstępie.

on na poziomie 28,3% (*Kościół katolicki w Polsce 1918-1990: rocznik statystyczny*, s. 190; *Annarium Statisticum Ecclesiae in Polonia. Dane za rok 2021*).

¹¹⁵ *Gazety drukowane kontra cyfrowe. Użytkownicy nie rezygnują z prasy papierowej*, <https://interaktywnie.com/biznes/artykuly/biznes/gazety-drukowane-kontra-cyfrowe-uzytkownicy-nie-rezygnuja-z-prasy-papierowej-259396> (dostęp: 12.08.2023).

¹¹⁶ Między innymi z ks. Józefem Jańcem, redaktorem informatora archidiecezji łódzkiej.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Opracowania

- Bajor Agnieszka, Żmigrodzki Zbigniew, *Tygodnik katolicki „Niedziela” 1926-1939*, Częstochowa 2002.
- Banaś Ewa, *Dzienniki katolickie w Polsce do 1939 r.*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 25 (1986) nr 1, s. 47-68.
- Bednarz-Grzybek Renata, Kabacińska-Luczak Katarzyna, *Wydawcy i redaktorzy czasopism katolickich dla dzieci i młodzieży w latach 1864-1914*, w: *Oświatowe i edukacyjne aspekty działalności wydawniczej w XIX i początkach XX wieku*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2010, s. 135-152.
- Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1945-1989*, oprac. D. Wielgat, Lublin 1996.
- Bielaszko Mirosław, *Rola prasy w kształtowaniu się środowisk katolickich w latach 1945-1948: casus „Tygodnika Powszechnego”, „Tygodnika Warszawskiego” i „Dziś i Jutro”*, w: *Aparat represji wobec inteligencji w latach 1945-1956*, pod red. R. Habielskiego i D. Rafalskiej Warszawa 2010, s. 155-181.
- Brzoza Czesław, *Krakowska prasa katolicka w okresie międzywojennym*, Kraków 1990.
- Chrapek Jan, *Zadania Kościoła w Polsce wobec transformacji mediów*, w: *Transformacja mediów (1989-1995)*, red. A. Słomkowska, t. 26, Warszawa 1996, s. 74-78.
- Dziuba Andrzej F., *Kościół Katolicki w Polsce: informator 1995*, Warszawa 1995.
- Encyklopedia katolicka*, t. 1-16, Lublin 1973-2012.
- Encyklopedia wiedzy o prasie*, pod red. J. Maślanki, Wrocław 1976.
- Filas Ryszard, *Dwadzieścia lat przemian polskich mediów (1989-2009) w ujęciu periodycznym*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 53 (2010) nr 3-4, s. 27-54.
- Filas Ryszard, *Dziesięć lat przemian mediów masowych w Polsce (1989-1999): propozycja periodyzacji*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 42 (1999) nr 1-2, s. 31-58.
- Filas Ryszard, *Od duopolu do monopolu: dzienniki regionalne w Polsce w XXI wieku: próba bilansu*, „Rocznik Prasoznawczy”, 11 (2017) s. 61-78.
- Gierula Marian, *Prasa parafialna jako typ prasy lokalnej*, w: *Media wyznaniowe w Polsce 1989-2004*, red. E. Kossewska, J. Adamowski, Warszawa 2004, s. 133-141.
- Glogier Marek, *Międzywojenne periodyki kościelne metropolii łwowskiej: przegląd typologiczno-statystyczny*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace Bibliotekoznawcze”, 7 (1993) nr 155, s. 117-126.
- Goban-Klas Tomasz, *Niepokorna orkiestra medialna: dyrygenci i wykonawcy polityki informacyjnej w Polsce po 1944 roku*, Warszawa 2004.
- Grusiewicz Mirosław, *Problematyka powszechnej edukacji muzycznej w prasie polskiej okresu międzywojennego*, „Annales Universitatis Mariae-Curie Skłodowska. Sectio L”, 11 (2013) nr 1, s. 69-90.
- Guzek Damian, *Media katolickie w polskim systemie medialnym*, Toruń 2016.
- Guzek Damian, *Struktura mediów katolickich jako element systemu medialnego w Polsce po 1989 roku*, Katowice 2014 [mps w Bibliotece Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach].
- Guzewicz Wojciech, *Prasa diecezjalna w Polsce północno-wschodniej jako źródło wiedzy o społecznej nauce Kościoła (1989-2009)*, Elk 2012.
- Gzella Alojzy L., *Współczesna prasa katolicka w Polsce: katalog wystawy*, Lublin 1984.

- Habowski Mirosław, *Nauka społeczna Kościoła w świetle prasy katolickiej w Polsce (1989-1995): wybrane problemy*, Wrocław 2002.
- Informator katolicki 89/90*, [oprac.] ks. Andrzej F. Dziuba, Warszawa 1990.
- Kaleta Andrzej, *Polskie katolickie czasopiśmiennictwo misyjne w II Rzeczypospolitej*, Kalisz 2001.
- Katalog prasy katolickiej w Polsce*, oprac. A. Lepa, Łódź 1994.
- Lepa Adam, *Prasa katolicka w Polsce – szanse i zagrożenia*, w: *Pięciolecie transformacji mediów*, pod red. A. Słomkowskiej, Warszawa 1995, s. 171-180.
- Klima Ewa, *Struktury Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Scio-Oeconomica”, 11 (2011) s. 45-77.
- Kokociński Dariusz, *Nikodema Cieszyńskiego „Roczniki Katolickie” w latach 1923-1939: analiza zawartości*, Poznań 2009.
- Kolasa Władysław M., *O krakowskiej prasie katolickiej u schyłku XX wieku*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis, Studia Ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia”, 4 (2006) s. 105-120.
- Kolasa Władysław M., „Tygodnik Powszechny” w nowej rzeczywistości (1989-1999), w: *Kraków – Lwów, książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 5, pod red. J. Jarowieckiego, Kraków 2001, s. 689-707.
- Kościół katolicki w Polsce: informator: aktualne adresy i telefony z uwzględnieniem nowego podziału diecezji*, oprac. A.F. Dziuba, Warszawa 1993.
- Kościół o środkach komunikowania myśli*, oprac. J. Góral, K. Klauza, Częstochowa 1997, s. 332-365.
- Lechicki Czesław, *Polska prasa katolicka 1945-1948*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 22 (1983) nr 2, s. 65-87.
- Lechicki Czesław, *Polskie czasopiśmiennictwo katolickie w latach 1833-1914*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 22 (1983) nr 1, s. 19-42.
- Lechicki Czesław, *Prasa katolicka Drugiej Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 23 (1984) nr 2, s. 45-69.
- Lechicki Czesław, *Rzut oka na sto lat polskiego czasopisma katolickiego (1833-1939)*, „Novum”, 16 (1975) nr 1/3, s. 76-92.
- Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006.
- Lubiński Józef, *Najważniejsze zasady i cele polityki PZPR w dziedzinie komunikowania w latach 1948-1971*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 30 (1991) nr 2, s. 119-140.
- Maj Ewa, *Katolicka, katolicko-narodowa i narodowa prasa dla kobiet w Polsce międzywojennej: cechy czasopiśmiennictwa światopoglądowego*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych”, 10 (2021) nr 1, s. 71-96.
- Mały rocznik statystyczny Polski*, Warszawa 2023.
- Mazurek Józef, *Stwórzmy prasę katolicką: czyli przyczynimy się do rozszerzania Towarzystwa dla Popierania Prasy Katolickiej*, Kraków 1914.
- Media i Kościół: polityka informacyjna Kościoła*, red. M. Przybyś, K. Marcyński, Warszawa 2011.
- Media religijne i wyznaniowe w Polsce i na świecie*, pod red. J. Sobczaka i J. Skrzypczaka, Poznań 2015.
- Media religijne i wyznaniowe w polskim systemie medialnym*, pod red. J. Kani, Z. Krolewskiego, Szczecin 2013.
- Media wyznaniowe w Polsce 1989-2004*, pod red. E. Kossewskiej i J. Adamowskiego, Warszawa 2004.

- Michalczyk Stanisław, *Media lokalne w systemie komunikowania: współczesne tendencje i uwarunkowania rozwojowe*, Katowice 2000.
- Mielczarek Tomasz, *Między monopolem a pluralizmem: zarys dziejów środków komunikowania masowego w Polsce w latach 1989-1997*, Kielce 1998.
- Mielczarek Tomasz, *Monopol, pluralizm, koncentracja. Środki komunikowania masowego w Polsce w latach 1989-2006*, Warszawa 2007.
- Mielczarek Tomasz, *Prasa w systemie politycznym Drugiej Rzeczypospolitej (1918-1939)*, Sosnowiec 2009.
- Mysiek Wiesław, *Kościół katolicki w Polsce w latach 1918-1939: zarys historyczny*, Warszawa 1966.
- Niparko Romuald, *„Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” 1911-1939*, Poznań 2000.
- Orszulik Alojzy, *Znaczenie prasy w życiu Kościoła i stan prasy katolickiej w Polsce*, „Pismo Okólne – Biuletyn Prasowy Episkopatu Polski”, (1988) nr 24, s. 18-31.
- Paczkowski Andrzej, *Prasa polska 1918-1939*, Warszawa 1980.
- Pawłowicz Zygmunt, *Kościół i Państwo w PRL (1944-1989)*, Gdańsk 2004.
- Pietkiewicz Jakub, *„Mały Dziennik” jako przedsięwzięcie medialne: geneza i zarys charakterystyki czasopisma*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica”, 95 (2015) s. 125-147.
- Plis Jerzy, *Kościół katolicki w Polsce a prasa, radio i film: 1918-1939*, Lublin 2001.
- Płachetka Anita, *Prasa parafialna w Archidiecezji Poznańskiej w latach 1992-2002*, „Przegląd Politologiczny”, 9 (2004) nr 2, s. 115-126.
- Pokorna-Ignatowicz Katarzyna, *Instrukcja duszpasterska communio et progressio o środkach społecznego przekazu: refleksje w trzydziestą rocznicę jej przyjęcia*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 43 (2000) nr 3-4, s. 159-171.
- Popławski Marcin, *Wrocławska prasa osiedlowa, parafialna i uczelniana jako odpowiedź na potrzeby społeczności sublokalnych*, „Annales Silasiae”, 30 (2000) s. 99-125.
- Raś Dariusz, Woźniak Marta, *Inspiracje krakowskiej prasy katolickiej w dobie odzyskiwania niepodległości w początkach II Rzeczypospolitej*, „Studia Środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne”, 28 (2019) s. 77-95.
- Religia a mass media: znaczenie środków społecznego przekazu w kulturze religijnej Polski: materiały z konferencji zorganizowanej przez Wydział Kościelnych Nauk Historycznych i Społecznych ATK przy współudziale Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego SAC i Sekcji Socjologii Religii PTS w Ołtarzewie w dniach 15-16 grudnia 1995*, pod red. W. Zdaniewicza, Ząbki 1997.
- Romanow Andrzej, *„Pielgrzym” pelpliński w latach 1869-1920*, Gdańsk 2007.
- Rudnicki Daniel Bernard, *Prasa parafialna w Bydgoszczy (1989-1998)*, „Kronika Bydgoska”, t. spec. (1999) s. 129-146.
- Słownik terminologii medialnej*, red. W. Pisarek, Kraków 2006.
- Sołyga Przemysław, *Prasa jako czynnik kształtujący doktrynę medialną XIX i XX wieku*, „Res Gestae”, 3 (2016) s. 170-193.
- Sołyga Przemysław, *Prasa katolicka w Polsce międzywojennej i jej rewerencje w nauczaniu Kościoła*, „Nasza Przyszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, 137 (2022) s. 177-196.
- Stanaszek Bogdan, *Prasa parafialna w diecezji sandomierskiej w latach 1992-2000*, „Studia Sandomierskie”, 7 (1997/2000) s. 234-261.
- Stefaniak Janusz, *Polityka władz państwowych wobec prasy katolickiej w latach 1945-1953*, Lublin 1998.

- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej*, DzU 1989, nr 29 poz. 154.
- Warząchowska Bogumiła, *Książka, prasa i biblioteka w działalności Kościoła katolickiego w województwie śląskim (1922-1939)*, Katowice 2012.
- Warząchowska Bogumiła, *Współczesna prasa parafialna Archidiecezji Katowickiej*, w: *Książka, biblioteka, informacja: między podziałami a wspólnotą 4*, pod red. J. Dzielnakowskiej i M. Olczak-Kardas, Kielce 2015, s. 299-315.
- Wasilewski Krzysztof, *Prasa parafialna w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej: rekonstruksja badawczy*, „Zielonogórskie Studia Bibliotekoznawcze, 7 (2015) s. 141-152.
- Wielgat Danuta, *Prasa katolicka i religijna w Polsce w latach 1945-1989*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 66 (1996) s. 541-544.
- Wiśniewska Joanna M., *Ks. Józef Gawlina organizatorem Katolickiej Agencji Prasowej*, „Roczniki Teologiczne”, 62 (2015) nr 4, s. 141-178.
- Wiśniewski Piotr, *Radiofonia i telewizja jako narzędzia służące wykonywaniu zadania nauczycielskiego Kościoła: gwarancje prawne i ich realizacja w Polsce po roku 1989*, „Rocznik Nauk Prawnych”, 20 (2010) nr 1, s. 111-130.
- Zdrowicka-Wawrzyniak Magdalena, *Prasa katolicka diecezji kaliskiej*, „Rocznik Kaliski”, 31 (2005) s. 215-224.
- Zieliński Zygmunt, *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918-1944*, Lublin 1981.
- Żmuda Ryszard, *Bibliografia produkcji wydawniczej zakonów w Polsce: 1996-2000*, t. 1: część 1-4, Warszawa 2000-2002.

Netografia

- Communio et progressio – Instrukcja Duszpasterska o Środkach Społecznego Przekazu*, <https://images.elk.pl/1015/1716/> (dostęp: 20.10.2023).
- Gazety drukowane kontra cyfrowe. Użytkownicy nie rezygnują z prasy papierowej*, <https://interaktywnie.com/biznes/artykuly/biznes/gazety-drukowane-kontra-cyfrowe-uzytkownicy-nie-rezygnuja-z-prasy-papierowej-259396> (dostęp: 12.08.2023).
- Historia*, <https://www.przewodnik-katolicki.pl/O-nas/Historia> (dostęp: 17.09.2023).
- Informator Kościoła katolickiego w Polsce 1936-1937*, Warszawa [1937], <https://polona.pl/preview/d61e8316-a5bf-483c-b50d-ada1ab43c37d> (dostęp: 15.11.2023).
- Instrukcja o niektórych aspektach wykorzystania środków społecznego przekazu*, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19920330_istruzione-pccs_pl.html (dostęp: 31.10.2023).
- Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego. Roczniki statystyczne*, <https://www.iskk.pl/badania/roczniki-statystyczne> (dostęp: 20.10.2023).
- Katolickie Stowarzyszenie Dziennikarzy. Oddział w Łodzi*, <https://www.katolickie.media.pl/polecane/kosciol-o-mediach/1700-list-jana-pawa-ii-il-rapido-sviluppo-szybki-rozwoj> (dostęp: 15.01.2023).
- Konferencja Episkopatu Polski. Diecezje*, <https://episkopat.pl/diecezje-kosciola-katolickiego-w-polsce/> (dostęp: 15.11.2023).
- Kościół katolicki w Polsce 1918-1990: rocznik statystyczny*, Warszawa 1991, <https://www.iskk.pl/badania/roczniki-statystyczne/207-rocznik-kosciola-1918-1990> (dostęp: 15.11.2023).
- Kościół katolicki w Polsce 1991-2011: rocznik statystyczny*, Warszawa 2014, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/kosciol-katolicki-w-polsce-1991-2011,12,1.html> (dostęp: 15.11.2023).

- Mirari vos – O liberalizmie: encyklika Ojca św. Grzegorza XVI: 15 VIII 1832 r.*, tłum. F. Rostfiński, Warszawa 2003, <https://polona.pl/item-view/c4d568d2-0310-446c-b638-2a7a7e30ff6d?page=NaN> (dostęp: 15.11.2023).
- Radziwiłł Franciszek, *Znaczenie i potrzeby prasy katolickiej: referat wygł. na zjeździe Skargowskim w Krakowie, dnia 25 września 1912 roku*, Kraków 1912, <https://polona.pl/item-view/094edb73-eb3-4155-b8b7-ca945bacd187?page=6> (dostęp: 27.10.2023).
- Rerum Omnium Perturbationem: Liitterae Encyclicae: Pius PP XI: 1923-01-26*, https://www.documentacatholicaomnia.eu/01p/1923-01-26,_SS_Pius_XI,_Encyclica._Rerum_Omnium_Perturbationem,_LT.pdf (dostęp: 15.11.2023).
- Wyznania religijne w Polsce w latach 2019-2021*, Warszawa 2022, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/wyznania-religijne/wyznania-religijne-w-polsce-2019-2021,5,3.html> (dostęp: 16.11.2023).